

A költemény

Részlet

Oskar Davičo

1.

Márctus, szombat, alkonyatkor

— Niksz csilakok! — súgta a közép-korú, félig katonásan öltözött őr. — Máma porus. Nincs csilakok.

— Csillagok! — javította ki a zöldkockás ruhájú néember. — Mondd: g.

— K! — mondta a katona, és magához húzta a lányt.

— Hagyjál! — védekezett csöppet sem meggyőzően a lány. — Mennem kell. Istenemre, mennem kell.

— Nincs csilakok, fájront is nincs.

— Nektek nincs, de nekünk van. Mire hazaérek, éjszaka lesz.

A lány kibontakozott az ölelésből és felállt. A katona utánahajolt, s kinyújtotta a kezét, hogy visszatartsa.

— Adtam neket kenyér!

Mičo azonban már előbb fejbe vágta a katonát egy vasrúddal, nem, franciukulccsal, s most nézte, hogyan csuklik össze szétlapított fejjel, meghökkenve es véresen. A megrémült lányt csak pofon vágta. Nem. Belerúgott a szok-

nyájába és elkergette. Nem. Bekötötte a száját, összekötötte a kezét és a lábát, és aztán megnyírta. Az agyonvert katona agyveleje piszkosan és szürkén lüktetett a lába előtt. Nem franciukulccsal kell az ilyesmit csinálni, nem is vésővel, hanem késsel. Elképzelte magát, amint megöli. De ez alkalommal úgy döntöttek: „Csak a legvégső esetben!”

A kés leküzdötte a szövet, a bőr, a hús komolytalan ellenállását, s behatolt a hatalmas német testébe. Mičo nem szűrt. A kezét se mozdította meg. Csupán a kés markolatát fogta. A katona maga szívta lélegzetével magába a kést, s a halál behatolt a légszövén keresztül, amelynek az is a rendelkezése, hogy kilehelje az életet. És beszívja — a halált.

A katona átölelte a testes lányt, s elindult vele lefelé az úton.

Mičo óvatosan kibújt a csupasz, de sűrű mogyoróbokorból, és odalépett Kostához.

— Te maradj itt!

— Miért mindig én? — tiltakozott suttogva Kosta. Tudta, hogy nem sokra megy a tiltakozással, de szeretett mindig Mičo mellett lenni.

Mičo hidegen végigmérte, aztán Ljubóval és Dimčével benyitott a hangszóróállomásra. Ez ma nem közvetíti Nédić beszédét.

Az órájára nézett. Tíz perc múlva hat. Gyorsan szét kell verniük a lámpákat, a tekercseket és a többi berendezést. Két perc alatt kész az egész.

Hatra otthon lesznek.

2.

Márctius, szombat, este hatkor

Amióta Anna délelőtt elment s magával vitte arcképét, amely a könyv-állványok közötti mélyedésben függött, amióta Anna elment...

Anna elment, magával vitte olajportréját s egy irattáskában az ő kéziratait, s ez jól van így, a Gestapo és a Különleges Rendőrség nem talál majd semmit, ami Annát kompromitálhatná. Annát vagy bárki mást. A főlöszeges leveleket már korábban eltűzelte. Mindaz, amihez különösen ragaszkodott, elkerült a lakásból.

Amióta Anna elment, a költő bánatosan, mint valami eldobott tárgy, üldögte a letarolt íróasztalnál, melynek gorgombán gyalult bükkfalába volt, csak ült az asztal fényezett rózsafalapjára könyökölve, csak ült, és nem történt semmi...

Nemcsak semmi. És nemcsak így. Egy ideig az ablakon át a Kalemegdan kopasz fáit nézte. Betartsa-e szavát? Aztán elhatározta: megteszi, amit ígért. S mint valami közönséges küldönc, elvitte Anna levelét Mičohoz. Nem adta át személyesen. Bedobta az ajtóra szögezett kis bádog postaláda-ba. S amíg Mičohoz ment, aki ugyanabban a házban lakott egy udvari, negyedik emeleti lakásban, amíg a ház padlásán átment hozzá, váratlanul olyasmi történt vele, amiből Anna megerthette volna, hogy ő korántsem olyan öreg, amilyennek a lány nézi. A mosónő kezdte a dolgot.

Megtörtént, de nem segített rajta. Nem volt benne semmi öröm. Miért ragadták el tőle Annát? Miért, Mičo? Te nem szereted azt a lányt.

Később visszajött, és csak ült így tovább. Semmi. Sem érzés, sem gondolat, se mozdulat, sem emlékezés, sem igazi bánat. Egy nagy semmi. Egyet-

len érzés csupán, hogy főlöszeges, eldobott, öreg, szánalmas, süket tárgy, amelyet lassan belep a félhomály és a csend. Kit lep be?

Hát az istenért, őt magát.

Őt?

Igen, Andrija Vekovićot, mit csodálkozol!

Nem csodálkozom többé. Talán egy óra múltott valamivel, amikor lejött a padlásról. Most már esteledett. Az akkor és a most között nem történt semmi. Csak ült. Valami elromlott, eltört benne. Valami megpattant. Egy kis kerék elmozdult a helyéből az ő belső szerkezetében, egy apró tengely talán. Egy parányi, láthatatlan csap meglazult. Valami eláradt benne. Mi-csoda? Az üresség? Úgy látszik, végleg elhalt benne a hajdúk, útonálló, révész, disznókupec, zsarnok dédapjától örökölt véresejt. Csend.

Meddig? Meddig tart ez?

Veković erre nem vont a meg széles, erős vállát, s ősz fejét sem csóválta meg. De mintha mégis felvonta volna a vállát, megrázta volna a fejét, és azt mondta volna: Ki tudja, meddig!

Ki tudja? Amíg csak be nem állítanak azok a fiúk holnap vagy holnapután, hogy rámosolyogjanak és a fülébe súgják: Indulás!

Az ördögbe is, Veković elvtárs, mi-féle indulás. Nem lehet örökké verset írni. Öreg vagy te ehhez. Szánalmas kifogás szabad területekről és egyebekről ábrándozni. Ilyesmi nem méltó intelligens emberhez. Egy agyalágyult költőn már a szabad becsület sem segít. Tudod te ezt jól. Hát akkor minék áltatod magad annyit? Miért ámitod magad és nem csak magadat? Miért bizonygatod előttünk, hogy ott irod majd meg legjobb költeményedet, az igazit, az egyetlent, amiért érdemes volt ilyen sokáig élni és úgy dolgozni, ahogy te dolgoztál, amikor magad is tudod, hogy a megöregedett tenor hangja már veszít szárnyalásából, s a kivénhedt költők önmagukat utánozzák a fiatalos hevület változataival, olyan emlékek felmelegítésével, amelyek már nem melegítenek fel senkit?

És a nevem?

Ejnye, de önzetlen lettél egyszerre. A neved nem sokat ér. Értékét mindig kétségbe vonták, akkor is amikor — ki tudja, milyen zavaros okokból — beválasztották az Akadémiába. Ami megint csak biztos jele annak, hogy nem sokat érsz.

Nem igaz. Megmutatom, hogy mit érek. Segíteni fogok nekik, hogy új harcosokat toborozzanak. Ha aztán híre jár, hogy szabad területre mentem, egyesek majd azt mondják: „A vén róka nem lép korhadt deszkára, tudja ez jól, hogy mit csinál”, mások meg majd sietnek színt vallani, „amíg nem késő”, s megint mások azt mondják magukban: „Ha egy ilyen jóhírű költő, egy ilyen tekintélyes úr, egy ilyen független és politikával nem foglalkozó ember elmegy az erdőbe, akkor már csakugyan...”

Mi az, hogy csakugyan?

Megértik, hogy harcolni kell. Igen.

Kik? A parasztok? A munkások? Ugyan, mintha olvasták volna a verseimet.

Vannak mások is.

Vannak, de azok nem harcolnak, azok csak fecsegnek.

Majd harcolnak.

A szabadságért? Ugyan, öregem, ne gyerekeskedj! Anna elvitte kézirataidat, s elvitte olajportréját is, te meg csak ülsz itt, és nem történik semmi. Szánalmas, eldobott, ócska rongy vagy, amelyre senkinek sincs szüksége. Holnap vagy holnapután megjönnek a fiúk, ők pontosak. S magukkal visznek a szabad területre egy halálosan agyalágyult, akadémikus hólyagot. Aki már senkinek se kell.

A nevem még jelent valamit.

Kinek?

Mindenkinek, Mindazoknak, akik...

Na, mi az, mért álltál meg? Mindazoknak, akik... Micsoda? Mért nem beszélsz? Szégyelled magad? Annyira banális, amit mondani akartál? Nagyon banális? Nem baj. Ne törődj vele. Csak mondd! Előttem igazán nem kell röstellkedned. Gyerünk! No? Hallgatsz? Azt akarod, hogy én fejezzem be ezt a te banális gondolatodat?

Nem kell.

Hát azért is befejezem ezt a te banális gondolatodat. Azokról van szó, ugyebár, akik a mindenkire érvényes szabadságért küzdenek. Így van?

Vannak ilyenek.

Te is szeretted ezt a szabadságot? Teljes ötvenhat esztendeig a füled botját se mozdítottad érte. Nem igaz, te önző fráter? Vagy talán te is lelkesedtél az általános szabadságjogokért? Mondd.

Igen, lelkesedtem értük. Mindig. De ez most még valami egyéb is.

Ez most? A megszállásra gondolsz?

A megszállásra gondolok, de minden egyébre is.

Azt akarod mondani, hogy nem hagy egészen hidegen az egyetemes szabadság kérdése?

Nem.

Nézz rám, öregem! Nézzünk szembe egymással úgy, ahogyan csak mi tudunk. Ott a lelkünk mélyén az elhalasztott becsületesség is becsstelenségnek számít. Nem akarsz rám nézni? Tudtam, hogy nincs bátorságod hozzá, mert tudod, hogy tudom, hogy tudjuk, hogy elég a felhős vagy a csillagos égre nézni, hogy semmit, ami az emberrel kapcsolatos, ne vegyünk komolyan. Mit jelent a szabadságnak ez a híres vízszintes kiterjedése holdfényes éjszakan? Mit jelenthet ez a népszerű társadalmi és nemzeti szabadság, ha az ember már önmagában csöppet sem szabad jelenség a mindenségben, parányi lény csupán, melyet törvényszerű határok közé szorít az életidő, s szervi szükségletek kötnek meg, okok és következmények vernek bilincsbe, s az ember, ez a testi és szellemi determinizmustól halálosan beteg parány nem emelheti fel szabadon a fejét, hogy...

Csöngettek. Egyszer.

Veković felütötte fejét, s az estebe belevesző hangra figyelt.

Másodszor csöngettek.

Felállt, lámpát gyújtott, de még nem engedte meg magának, hogy előre örüljön. Pedig biztos volt benne, hogy Anna jött vissza. Megbánta a dolgot, most eljött, hogy átvegye a levelet.

Veković érezte, hogyan tér vissza az ereje, hatalmas mellkasa megtelt levegővel: a drága!

Megtántorodott az örömtől: a drága!

Tévedés volt az egész, Anna egyáltalán nem törődött Micóval... Hogy is szerethetné Micót, ha egyszer tőlem tanult meg élni, érezni, beszélni, gondolkodni. Hát nem az ő szóképeivel, hasonlataival él? Hát nem a maga képeire teremtette Annát, csak szebb, kíméletlenebb, költőibb kiadásban?

Micó lépett be sápadtan, nyugodtan, de majd kicsattant a fiatalágtól és még valamitől, valami jelenlététől, valami meghatározhatatlantól, a felforgatás-szellemétől. Arcán úgy feszült a bőr, mint egy kétéves csikó farán, álla kőből volt, orrcimpája vékony, reszkető. Egész lénye ilyen volt, magas, karcsú, mint egy hajlékony, vibráló rugó. Elvitte tőle Annát. S most eljött, hogy forradalmi dekrétumot kö-

zöljön vele az ügyben. Első pont: a fiatalságnak joga van a fiatalságra.

Miúdo, mint rendesen, a legközvetlenebbi karosszékre ült, mindig ugyanabba, olyan kényelmesen helyezkedett el benne, mintha egy örökkévalóságra rendezkedne be (persze, ráér, fiatal még), tekintetét a könyvállványok közötti bemélyedésre emelte, s mintha észre se vette volna, hogy Anna nincs többé ott, lassan Veković felé fordult, szemtelenül fiatal, ragyogó s nyugodtan mosolygó ibolyakék szemével elnézte egy ideig, aztán halkán, szinte súgva így szólt:

— Utazási láz? Már az íróasztalról is leraktál mindent! Nem dolgozol?

— Nem dolgozom! — felelte Veković, és magában azt gondolta: Csak azért tetszik Annának, mert fiatal! Egyébként az arca is elég közönséges, csöppet sem feltűnő. Túlságosan sovány, általában erőtlennek látszik. Meghajlíthatnám, mint a nádszálat.

Miúdo az órára nézett.

— Van másfél óra időm. Szeretnék beszélgetni veled. Nem is dolgozol, tehát nem zavarlak.

— Nem dolgozom! — mondta a költő, s tekintete a fiú átázott, sáros gumitalpú vászon félcipőjére tévedt. Milyen közönséges! Zöldes esőköpeny, kék trikó, vakondszürke nadrág. Kopott. Vasalatlan. Mi tetszett meg rajta Annának? Sehogy sem értette, pedig nagyon jól tudta. Ilyen fiút minden utcasarok találhat. Miért éppen őt választotta? Biztosan elolvasta már a levelet, azért akar beszélni vele. Világos, hogy elolvasta.

De Veković, miután még egyszer szemügyre vette Miúdo teniszcipőjét, megkérdezte:

— Sár van odakinn?

Miúdo egy gyors pillantást vetett rá, éppen csak átsuhant tekintetével Veković komor, bizonytalanságot eláruló arcán, aztán megakadt azon a bemélyedésen a könyvállványok között.

— Nem mondhatnám? Miért?

— Hát akkor hol sároztad így be a teniszcipődet?

Miúdo nem a vizes vászoncipőjét nézte, hanem Vekovićot. Elmúlt egy pillanat. Kettő. Három.

— A Kalemegdánon! — felelte nagyon nyugodtan, s aztán még hozzátette: — De azért ne ijedj meg, nem üldöztek.

— Miért üldöztek volna?

Miúdo közönyösen nézett Vekovićra, s habozás nélkül mondta:

— Csak nem gondolod, hogy azután, ami történt, ott kellett volna várom őket a holttest mellett.

— Holttest? — szakadt ki Vekovićból. — Kit öltek meg?

— Nem ők öltek — magyarázta Miúdo türelmesen —, hanem én!

— Ó! — szakadt fel a hang Vekovićból ismét. — Te...

Miúdo bólintott, s aztán nyugodtabban megkérdezte:

— Van egy cigarettád?

Veković szemével intett a kék muránói üvegtál felé. A fiú felemelte a súlyos üvegfódelet. Szóval, még nem volt otthon — állapította meg Veković, s most már nem volt olyan izgatott. Egyenesen idejött. A levelet se látta még.

— Na és... mikor történt?

— Alig húsz perce, hogy elintéztem...

Miúdo nem fejezte be, amit mondani akart. Figyelmesen válogatott húszegynéhány cigarettá között, a legjobbat akarta kihalászni, amely nem kőkemény, de nem is nagyon puha s félig üres. Mikor ráakadt a neki való cigarettára, megnyalta a végét, rágyújtott, lassan magába szívta a füstöt, vékony orrán át kifújta, és csendesen így szólt:

— Tölem akár Ibar is lehet, csak a mi dohányunk legyen. Azt a bolgár Ardát igazán nem bírom.

— Öltél! — ismételte Veković azt a füsttölcsért nézve, melyet Miúdo a könyvállvány felé fújt.

— Ühüm! — bólintott újra Miúdo. — Szigetelt fogóval. Elege volt.

— Elege? Miért?

Veković zavartnak látszott s rémült zavarában csaknem szórakozottnak. Miúdo azonban olyan türelmesen beszélt hozzá, mint a fogyatékosok iskolájában a tanítónő a gyerekekhez.

— Tarkón vágtam. Teljes erőmből.

— Nem azt kérdeztem. — Veković alig észrevehetően összerezsent. — Azt kérdeztem, miért tetted?

Miúdo ismét az orrán át fújta ki a füstöt, orrcimpái most nem reszkettek, s minden izgalom nélkül, talán kicsit fáradtan így felelt:

— Mielőtt beléptem a hangszóróállomásra, látom, hogy ott ül egy padon és valami nőt tart átölelve. A nő halkán nevetgált, az őz mind erősebben szorította magához, s tekintetét az égre emelte: „Nincs csilakok”. „Csillagok”. — javította ki a mosónő...

— Mosónó? — kapta fel a fejét.

— Nem tudom, miért, de az az érzésem, hogy mosónó volt. Alacsony, tömzsi, csunya. Kifakult piros blúz volt rajta, vizes kék szoknyája a háshoz tapadt, a keze kiázott, repedezett. „Porus! Máma nincs csilakok!” — mondta a német, s engem a hányinger kerülgetett. Erted? A szigetelt fogóval teljes erőmből vágtam kupán.

— A németet?

— Altiszt volt. De nem erről van szó, akármi lett volna, végeztem volna vele. Olyan utálatos volt az egész.

— Hát a lány? — kérdezte óvatosan Veković.

— A mosónó? Nem tudom. A hangszóróállomáson éppen akkor robbant a bomba, menekülnöm kellett.

Vekovićnak nem volt világos a dolog. Ez az altiszt volt az őrszem a kalemgdáni hangszóróállomáson?

Útjában volt a merényletnél? Vagy csak a „csilakok” miatt ölte meg? De hát az ördögbe is, mássalhangzók miatt még nem kell ölni, főleg akkor nem, ha tudjuk, hogy a németek más-képpen ejtik a mássalhangzókat. Meg aztán miféle német az, kicsoda altiszt, aki nem végzi a kötelességét, amikor szolgálatban van. De hát mi bajom van? — kérdezte önmagától. Még majd a németekről is sémákban gondolkodom! Gyerekség. De mégis.

Mindebben volt valami megfajthetetlen. Veković nyugtalanul kezdte elemezni a dolgot, és csodálkozott a maga csodálkozásán. Miért törődik most azzal, hogy mi hogyan történt. Mičo megmondta, gondolta, megmondta: „A hangszóróállomáson robbant a bomba, menekülnöm kellett.” Szóval, Mičo elhelyezte a készülékben a bombát, aztán kiment, és csak akkor pillantotta meg a németet. Szóval, esetleg észrevétlenül is elmehetett volna. Biztosan. Megtehetné volna. De nem ezt tette. Megölte az altisztet, mert a szerencsétlen nem tudta helyesen kifejezni ezt a szót: csillagok. Na és a mosónó? Miért éppen mosónó? Véletlen volna ez, vagy pedig Mičo szándékos célzása? De honnan venné? És miért? Micsoda összefüggés van ebben? Tudta, hogy nem érdemes magyarázatot kérni tőle. Mičo csak azt fogja elmondani, amit akar. S ezt megteszi minden kérdezősködés nélkül is.

Veković kinyitotta a szekrényt, és elővett egy parasztos lapos pálinkásbutykoszt. Semmi kedve se volt ki-

menni a konyhába és poharakat keresni.

— Iszol? Békebeli kisüstönfőtt.

— Nem kérek!

— Nem akarsz? — kérdezte Veković, s maga ivott néhány kortyot, aztán megtörölte száját, és így szólt:

— Pompás!

A fiúra nézett. Mičo ibolyakék szemre derüsen, nyugodtan, barátságosan, csaknem vidáman fénylett. Arca nyugodt volt, feszült, mint mindig, de nyugodt. Kezeit az asztalon pihentette. Milyen vékonyak, rugalmasak az ujjai. De hiszen ezekkel az ujjakkal szorította az imént a szigetelt fogót.

Veković hirtelen összerezzen, de mintha ezt el akarta volna titkolni a fiú előtt.

Mičo tekintete végigsiklott Veković arcán, s aztán megint ott állapodott meg azon a bemélyedésen a könyvvállványok között. Nem volt már ott annak a narancsszín hajú, keskeny arcú, hosszúkas, fénylő szemű lánynak az arcképe, a habos csipkeblúz alatt sejtelmesen pihegő keblével. Veković megreszelte a torkát.

— Megölni az ellenséget, azt megértem. Az nem gyilkosság! — mondta. — De miért mondtad el ezt nekem? Nagyon felizgatott?

— Szó sincs róla! Nem az első, és nem is az utolsó esetem.

— Érdekes! — mondta Veković eltűnődve. — Soha nem beszéltem arról, hogy mit csinálsz. Valahányszor arra kértelek, hogy magyarázz meg valamit... valami egészen ártatlan és jelentéktelen dolgot, mindig a konspirációról tartottál nekem előadást. Hát akkor miért éppen most...

Mičo nyugodtan nézett rá, csaknem kedvesen.

— Holnapután elmegyünk, s akkor a mosónó...

— Nem értem! — mondta Veković, és idegesen húzta ki a butykos dugóját.

— Pedig én azt hittem — mondta Mičo —, hogy mindent megértesz.

S nagyon türelmesen megismételte:

— A mosónó. Erted most már? Mit gondolsz, jól van ez így?

— Tudja! — gondolta Veković, s átfutott rajta a hideg, de nem kérdezte, hogy mit tud, és honnan tudja.

Mičo úgy ült a karosszékekben, mint-ha örökre lefelepedett volna, arca vallomásra készítetett, de Veković ott látta rajta az ígéretet is, hogy nem kell megbánnia, ha vallomásra szánja el

Sáfrány
Imre
szövegrajza

magát. Kedves kifejezésének ártatlanságával őszinteségre készítetett ez a fiatal arc, feladata a katalizátoré volt, amelynek a költő tudatában kellett meggyorsítania a vegyi folyamatot, kinyitnia akarátának csapjait, hogy meginduljon önéletrajzának sötét vize, s napvilágra hozzon belőle mindet, ami eddig rejtve volt.

Talán engedett volna is a csábításnak s feltárja minden intimitását, de vallomásaiban megakadályozta a fájdalom: Anna levele, melyet dél körül vitt el a fiúnak. Igaz, Mičo valószínűleg el sem olvasta még azt a levelet. De én úgy gyűlölöm, mintha már is elolvasta volna. Mindenért. Elviszi tőlem az egyetlen nőt, akit szerettem.

Mičo meg ártatlan arccal és figyelmesen nézett rá, olyan tekintettel, amelyben ott volt a kegyetlen felszólítás az őszinteségre, a vallomásra. S talán Veković a kínzó féltékenység ellenére is (féltékenység volt ez, vagy csak az az érzés, hogy rettenetesen

megöregedett?) mesélt volna neki Anjáról (ez volt az egyetlen dolog, amelyről most beszélni tudott volna), ha egyszerre, úgyszólván az utolsó pillanatban valahogy világos nem lett volna előtte, bár nem tudta volna megmagyarázni, miért éppen most és honnan jött ez a világos felismerés, de megértette, hogy Mičo arcának ártatlan kedvessége, nyugodt tekintete, ahogyan szelíden és derűsen ránéz, tulajdonképpen a vizsgálóbíró hideg és érzéketlen figyelmét fejezi ki, amellyel majd megvizsgál és mérlegre tesz minden szót az ő vallomásaiban; mint a vámtiszt, aki csempészáru után kutatva átnézi a bőrönd tartalmát és minden tárgyat megtapogat. Mičo nem hisz neki. S az a gondolat, hogy Mičo nem hisz neki, torkára forrasztotta a szót, mélyen megsértődött, felfortyant magában. Aztán lecsillapodott. Mindjárt.

Az egészben csak az volt a különös, hogy sem ez a harag, sem a gyű-

lötlet, sem a sértődés nem okozott neki fájdalmat. Mindez csupán arra volt jó, hogy megállítsa a felesleges vallo-más küszöbén. Igen, felesleges, mert Mičo nem mint jó barát várta tőle ezt a vallomást. Mičo arcán a fiatal idomított kutya barátságos mosolya látszott, a mosoly álarca alatt azonban komoly volt, vizslatott, mint a vāmőr csempészaru után szaglászva. (De az istenért, miért kellene csempésznie?) Én csak Annáról szeretnék beszélni, akit szeretek, s aki nem szeret már engem, aki a levélben, amelyet én úgy csuszattam abba a kis bádogszekrénybe, mint valami küldönc, bizonyára Mičót hívta magához. Pedig azt is el akarta mesélni neki, hogy amikor ezt a levelet leverten vitte, a padláson belebotlott abba a mosónőbe.

Most már minden világos volt előtte. Az a képtelen, hihetetlen mese is az altisztról, a „csilakok”-ról és a gyilkosságról. Az egész nem egyéb csapdánál. Csak azt nem tudja megérteni, mit akar Mičo megfogni ezzel a csapdával. Azt azonban érezte, hogy Mičo ítélkezni akar fölötte. Most már abban is biztos volt, hogy ez a fiú mindig valamiféle vizsgálóbíró volt. Akkor is, amikor barátságosnak és jókedvűnek látta. Tudta ezt akkor is. Lám, az ártatlanul kedves álarc mögött most is ott van a vizsgálóbíró kárörme. Engedély nélkül, rendes, hiteles iratok nélkül, melyek a Veković előtt ismeretlen, Mičo alkotta jó és rossz koordinátrendszer értékei alapján mérettek meg, nem a természetes jó és rossz, hanem valamilyen új,

különleges érték szerint; hivatalos igazolás és pecsét nélkül arról, hogy Veković szavainak és eljárásának áruját szabályszerűen elvámolták ennél a sorompónál, nem juthatott be semmi Mičo realitásának határai mögé, a fiú emlékezetének iratcsomójába, az ismeretlen, kegyetlen határozatoknak és könyörtelen paragrafusoknak ebbe a rendszerébe, ebbe a hatalmas, élő, kórházi nyilvántartásba, ez elé a repülő vészbírótság elé.

Veković megint félni kezdett. És hogy el ne árulja magát, felállt, odalépett az ablakhoz, megállt, kinézett.

A Pilsudski utca leégett házai fölött a Kalemegdán sötét bozóttal benőtt lejtője terült el. Ezt nézte most, hogy elfelejtse Mičót és elcsitítsa magában a gyűlöletet s a félelmet. A fennsíkron legyezőszerűen nyílt a fe-

ketek ágak érrendszere. Miért érrendszer? Ez nem a szivacsos hörgők érrendszereinek a képe, hanem csupasz ágú bükkfák sora, és semmiféle hasonlat nem teheti realisabbá és hasonlóbbá a csupasz ágú bükkfákhoz. Ez a fekete, csupasz, száraz faszor nem a hörgők csatárlancba felfejlődött katonáinak érrendszerét mutatja egy röntgenképen, hanem inkább holmi földalatti utcaseprők seregét, akik a nyírfák, jávorok, akácok és kőrisek egész hatalmas törzseit kötötték sör-rúbe, hogy elsöpörjék maguk elől a nedves homok színében sötétedő bárányfelhőket. S miért volna utcaseprők serege? Keleti szél kergeti a felhőket Čukarica, Ralja és az Avala felé, s nem holmi földalatti utcaseprők serege veri fel a felhős port az égbolt aszfaltján; a nyírfák, nyírfák, szelídek és még mindig fázékonyak; a karsú jege-nyék csak jegenyék, s mindössze néhány megpattant rügyből ágaskodnak rajtuk az apró levélkék, amelyek máris igyek-szenek ilyen gyengén és fiatalon, acélosan zizegni, mintha vékony bádog-ból volnának. Zúg az egész Kalemeg-dan, ahogy szemtelenül száguld a Du-nán át a fúrge lábú szél, s végigsöpör rajta, egész mellet tör előre a Rit és Višnjica felől, a sással és náddal be-nőtt árterület fölött, hogy cikcakkban fusson el a Djeran és a Dorćol fölött, s a bárányok körmeinek tompa kopogásával hajtja maga előtt a tavalyi megbőrösödött leveleket a folyami kavicssal borított utakon. Veković fülé-ben úgy zúgott a szél, mintha egy egész birkanyáj topogott volna a kö-vezeten, mint távolképen látta a bá-rányok apró körmeit, ahogyan a bír-káék után iramodnak, a falusi utcán át, ügyetlen s még merev, fehér, fe-kete és foltos lábacskaik kopognak a kemény, legázolt, a kora tavaszi esős éjszakáktól csak helyenként megpu-hult földön. Mégis lehetetlen bármit is felfognunk a tudatunkban feltörő képek nélkül, mint ahogyan a vizeket is csak összehasonlítással különböz-tethetjük meg; sem az ember sem a víz, sem a szelek, sem a virágok nem léphetik át a virágok, a szelek és a vizek természetrajzi útlevele nélkül az öntudat küszöbét, melynél ott áll-nak a vāmörök, akiket nem mindig Mičónak neveznek, mint ezt itt.

Veković elhúzta homlokát az ablak-üvegtől. A sötétség megsűrűsödött, mind áthatolhatatlanabb lett. Amit lát-tott, inkább csak emlékezetből és sejtve látta. Ez a sejtés hiányos emlékezéssel

utal a megtörtént dolgok alapján arra, aminek majd csak ezután kell megtörténnie. Mičo megölt egy altisztet, ellenséges katonát ugyan, a mosónő miatt, szóval... És ezért mondja most neki mindezeket. Meg volt győződve róla, hogy Mičo egy szót se szőlt volna neki az egésztől, ha nem volna szándékában őt magát is megölni. Meg fogja ölni. Megrázkódott, s aztán egyszerre megnyugodott. Nem, engem nem öl meg. S ha meg is tenné, mindegy. De nem teszi meg.

Veković megsértődött alattomos, gyerekes képzeldése miatt. Hogy is jutott ilyesmi az eszébe!

Amikor megnyugodva visszafordult, úgy tűnt neki, mintha az asztal most is tele volna munkában lévő kéziratokkal, de aztán eszébe jutott, hogy a sima rózsaszín asztallapon délben ott látta Anna Mičohoz intézett levelének kékekesszürke négyszögét, most is ott van, kezével végigsimított a szemén, s amikor ismét az asztalra nézett, nem Anna levelét látta már, hanem egy feketekeretes gyászjelentést. Igen, evvel a gyászjelentéssel hívta meg Kneževićné holnap délelőtt tíz órára, hogy vegyen rész megboldogult férjének, Urošnak a temetésén, aki nyugalmazott tábornok volt, és a Szerb Királyi Akadémia tagja.

Mičo csak ült a karosszékekben, kedvesen mosolygott és továbbra is hallgatott. Ez a kedves mosoly volt a vértje, és Vekovićnak úgy tűnt, hogy most már tudja, mit talált Anna vonzónak Mičoiban. A türelem és nyugalom, az összpontosított figyelem és szelíd mosoly vértje mögött Anna felfedezte azt a vad, szenvedélyes, taitékosan pusztító lázadó erőt, amely bizonyos tekintetben Vekovićra kellett, hogy emlékeztesse Annát, az én egykori szilajságomra, amelyet a versírás jármába fogtam. Ahogyan most engem is emlékeztett fiatalságomra ez a fiú. Az én szilaj ifiúságomra. Mičónál ezt a szilajságot a forradalomcsinálás törvényeinek alávetett akarat zabláia fékezi. Ennyi a különbség közöttünk. És az évek. S Veković ettől csodálatosképpen megkönnvebbült, és ugyanakkor nyomasztónak érezte ezt a felismerést. Mindenesetre mi ketten képviseljük a férfinemnek azt a típusát, amely Annának tetszik. Szóval, én is! Leszámítva persze harmincöt-harminchat évet.

Ez az. A férfiaság. A szilajság, amely minden erőszakra képes mással és önmagával szemben.

Mičo továbbra is mozdulatlanul ült (mint az ugrásra kész fenevad), arca is vigyázzba merevedett (csak az arca, mert ül). De már a bőre alatt szem-melláthatóan nem volt ilyen nyugodt. Valami hallgatásra kényszerítette és arra, hogy vigyázzba merevedett arccal üljön, valaki a bensejében ezt parancsolta neki, miután meggyőzte róla, hogy így kell viselkednie mindenkinek, aki a forradalmat akarja. A jó és a rossz koordinátarendszerét nála a harc jelentette. Igen. Most ezt is megértette. Mindent, amire szüksége volt. Így szólt:

— Szóval, a mosónő ellen van kifogásod?

— Nemcsak nekem. Mindannyiunknak! — felelte Mičo nyugodtan, s gyors, megfeszített tekintettel nézett rá. Veković sosem tudott tisztába jönni Mičónak ezzel a tekintetével, amely nem engedte, hogy elskatulyázzák, még azt se lehetett mondani róla: „rejtélyes tekintet”. Mégis mindig zavarba hozta, nyugtalanná tette evvel az érzéktelen tekintetével, amelyben csak a látóképesség volt érzékelhető, a fényképezőgép lemezének tárgyla-gossága, amely nem ítél, hanem csak rögzít. A meghozott ítélet hiánvzott ebből a tekintetből. Az mélyebben volt, elérhetetlenül lapult valahol a bensejében, mások tekintete elől elrejtőzve. Ez volt az, ami nyugtalanította. Ez az ismeretlen tényekkel teli kartoték, amelyekből az ítélet megszületett. Ez a hozzáférhetetlenség nyugtalanította. De most már nem. Kezdet beletörődni, hogy megölik. Anna elhagyta, verset nem írhat többé, s néhány — a mosónőhöz hasonló — kurva kedvéért igazán nem érdemes élni. Nem érdemes. Nem érdemes. Már megint haragudott önmagára az alattomos gyanúsítás miatt.

— Neked is kellemetlen! — mondta Mičo.

— Nekem?

Veković összerezett, de mindiárt nyugalmat erőltetett magára. Mi volt ez? Az örömtől reszkettem meg? Miért az örömtől? Hogy ez előbb nem jutott eszébe! Hiszen Mičo eltiltotta magát a szerelemtől. Az ilyesmi nem méltó egy forradalmárhoz.

— Neked is!

— Nem! Nekem nem kellemetlen!

Az állólámpának hátat fordítva ült, arca árnyékban maradt, és Mičo nem tudta megfejteni gondolatainak igazi értelmét, az örömet és azt a vágyat,

hogy kihívja maga ellen, hogy ellentmondjon neki.

— Föltétlenül kellemetlen! — felelte Mičo türelmesen. — Az után, amit ma délben a padláson tettél, neked is kellemetlen kell, hogy legyen, mert...

— Mert?

— Semmi. Nem jöhetsz a szabad területre — mondta Mičo rövid szünet után, szemelláthatóan elégedetten, úgyhogy ibolyakék szivárványhártyája egy pillanatra kicsire zsugorodott, s a fény ezer apró csilláma szikrázott szét és villámlott hosszú fénycsóvaival, szemének keskeny vágásából. De mindjárt ezután tárgyilagossá, s kissé unott nyugalommal vette szemügyre a megdermedt Vekovićot, és szelíden, minden hangsúly nélkül kezdett beszélni, annak a tanárnak a hanghordozásával, aki század-ször mondja el a leckét a harcos kötelességéről a forradalommal szemben, s beszédében állandóan vezércikkből kölcsönzött elvont szavak nehéztüzérségét vonultatta fel. Ezek a szavak azonban az ő szájában visszakapták az élet valóságának csengését, ha mindjárt az alap, amelyre szövődtek, papírból volt is.

Meglehet, hogy a gyilkosság után, melyet egy órával ezelőtt hájtott végre, nem is beszélhet másképpen; az emberiség nevében elkövetett gyilkosság után s a felrobbantott hangszóró-állomás izgalmai után nem beszélhet másképpen. Veković egy kicsit össze-rezzent. Nem azért, mert az a állomás most nem közvetíti Nedić beszédét, hanem mert ebben a pillanatban realizálta a másik lehetőségét is. Nemcsak azt a lehetőséget, hogy meggyilkolhatják. Egyébként ebben a lehetőségben akkor sem hitt komolyan, amikor elképzelte, csak azért, hogy félhessen a fiútól. Hogy gyűlölhesse.

Az imént, amíg beleéltte magát, ezt nemcsak azért tette, hogy szemügyre vegye saját reakcióját erre a lehetőségre (a forradalom felfalja saját gyerekeit, a halál... és így tovább), hanem hogy még engesztelhetetlenebbül gyűlölje vetélytársát. Mičót, aki azonkívül, hogy vetélytársa, még gyilkos és gonosztevő is. Ez azonban más valami. A gyűlölet már elhamvadt benne. És minden más is. Most a büntetésről van szó. Az elvtársak megakariák büntetni. Mičo ezt meg is mondta: „Nem hiszem, hogy az elvtársak ezek után hasznosnak találják, hogy velünk jöjjenek”. Az embernek azért

is meg kell bűnhődnie, amit csak elkövetetett volna. Szóval így! — gondolta. — Megbüntetnek. — Próbálta beleélni magát a büntettség állapotába. Fáj. Sértő. Már megint. Miért sértődik meg ilyen könnyen? Miért van állandóan megsértve?

Sokkal inkább bántotta és fájt neki, hogy büntetésből nem mehet szabad területre, mint ami azzal együtt járt: hogy itt kell maradnia a megszállt városban. Mert Anna a megszállás ellenére is itt van. Mičo meg tovább beszélt arról, hogy milyen fontos dolog az önmegtartóztatás, hogy a harcosnak tisztának kell lennie, becsületesnek, tisztának és igaznak az emberek és önmaga előtt, ott is, ahol látják és hallják, ott is, ahol azt hiszi, senki se látja és hallja. Minden harcos egy-egy zászló. „Te pedig” — folytatta Mičo —, „te meg most egy közönséges ócska rongy lettél.”

Vekovićot bántotta és sértette, hogy meg akarják büntetni. Miért? Mert egy ismeretlen mosónőre feküdt? Lehetetlen, hogy azok az emberek valamennyien ilyen korlátoltak, ostobák, könyörtelenek! Hátha csak hazudik ez a Mičo? De Mičo szavai — mint amikor a céllövők lövés közben behunyták jobb szemüket — csak a mosónőre céloztak, semmi másra, s ez azt jelentette, hogy legalább ő csakugyan ilyen lehetetlenül könyörtelen, ostoba, konok, elvontan puritán, két-színű, korlátolt marha, mert utóvégre ő is csak férfi, és annak ellenére, amit itt mesél, neki se lenne szíve elutasítani egy nőt, aki felkínálja magát...

Veković most már megint örült. Mičo azt mondta:

— Én azt hiszem, ma minden szerelem — áruság. Meg vagyok győződve róla, hogy így van. S így gondolkoznak az elvtársak is.

— Én tudok olvasókat is, akik nem így gondolkoznak, s mégis jó elvtársak.

Mirkóra gondolt Veković. De Mičo szeme gúnyosan villant.

— Nem igaz. Azt hiszed forradmárnak lenni könnyű, közben fogalmad sincs róla, milyen nehéz jó harcosnak lenni, és hogy egyáltalán mit jelent elvtársnak lenni. Te ezt nem tudod. Aki elvtárs, az ma csak a harc eszköze. És semmi máshoz nincs köze.

— Na és a faifenntartás? — akarta kérdezni Veković, de nem lett volna értelme. Mičo különben is megelőzte:

— Ma semmi egyébre nincs idő. Sem itt, sem ott a szabad területen. Ott a kéjenceket agyonlövik.

Veković a szavába akart vágni, a kezét is felemelte, de aztán szótlanul leengedte újra.

Mičo folytatta. Mind banálisabb dolgokat mondott, s olyasmiről beszélt, amit egykor az emberiség iránti szeretetnek neveztek.

Veković csak hallgatta, és ismét elfogta a reszketés. A sértődöttség érzése, háborgó harag. Ezek az érzések egymással birkózva váltakoztak benne,

s végül a harag legyőzte a sértődöttséget s minden egyebet, magasra lángholt már benne, mert ebben a pillanatban biztosra vette, s éppen az háborította fel, hogy Mičo mégis elutasítja, s ezzel megsérti Annát. Ez háborította fel. Micsoda? Felháborította? Igen, a bizonyosság, hogy Mičo elutasítja a lányt. De hiszen meg is ölhetné. Nem. Hogy azonban hülye, az egyszer biztos. Egy ilyen nőt! S tulajdonképpen örült. El fogja utasítani.

Veković most valóban kitört.

Herceg János fordítása

